

ХОМИШИН І. Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного
та інформаційного права
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

УДК 342.59

СУЧАСНІ ПРОЯВИ, ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ В ОСВІТІ

У статті досліджено сучасні прояви корупції в освіті. Автором здійснено аналіз причин корупції. Окреслено низку заходів щодо подолання корупції в освіті.

Ключові слова: корупція, освіта, форми корупції, причини корупції, антикорупційні заходи.

В статье исследованы современные проявления коррупции в образовании. Автором проведен анализ причин коррупции. Очерчен ряд мер по преодолению коррупции в образовании.

Ключевые слова: коррупция, образование, формы коррупции, причины коррупции, антикоррупционные меры.

The article investigates modern manifestations of corruption in education. The author analyzed the causes of corruption. A number of measures to combat corruption in education are outlined.

Key words: corruption, education, forms of corruption, causes of corruption, anti-corruption measures.

Вступ. Високий рівень корупції залишається однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності. Це негативне явище торкнулося всіх суспільних відносин, освітня сфера не стала винятком. Завдання боротьби з корупцією вважається одним із головних, пріоритетних для більшості країн світу.

В Україні за роки незалежності затверджувалися національні програми боротьби з організованою злочинністю та корупцією, концепції протидії корупції, закони зі спеціальним спрямуванням на запобігання та протидію корупції, нормативно-правові акти антикорупційної спрямованості. У пошуках ефективних механізмів протидії корупції наша держава веде постійний діалог з міжнародною спільнотою, є учасником міжнародних конвенцій.

Корупція освіти, як слушно зазначає Ю. Рашкевич, – це її деградація. Внаслідок корупції освітня система дає на виході некваліфікованого випускника [1].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних проявів, причин і шляхів подолання корупції в освіті.

Результати дослідження. Проблема корупції привертає увагу багатьох науковців. Юридичні аспекти корупції в освіті досліджували такі вчені, як: Л. Масюк, А. Машиньян, В. Берестень, Є. Рум'янцева, С. Роуз-Аккерман, О. Карпович, П. Гулідов, П. Ларіонов, С. Курганський та ін.

Питання протидії корупції були відображені в дослідженнях М. Бажанова, Ю. Бауліна, В. Борисова, В. Гаращука, А. Закалюка, В. Зеленецького, О. Кальмана, В. Навроцького, В. Шакуна й інших.

Дати визначення поняттю «корупція» намагаються багато дослідників як українських так і закордонних, але це негативне соціальне явище має свої особливості залежно від суспільних відносин, в які воно проникає. Також розуміння корупції залежить від кута зору, під яким його намагаються дослідити фахівці різних галузей науки.

У соціології корупцію в системі вищої освіти тлумачать як вчинення корупційних дій із соціальними інститутами та соціальним середовищем, в яких вони здійснюються. Економічним розумінням корупції у вищій освіті вважається діяльність посадових осіб, вищих навчальних закладів, Міністерства й осіб, пов'язаних зі сферою вищої школи, що спричиняє фінансові витрати та втрати інших ресурсів для держави, місцевого самоврядування, бізнесу, для розвитку галузей і економіки держави загалом, а також у деяких випадках – для розвитку соціальної сфери. У юридичній науці корупція розглядається як різновид правопорушення, злочинів урядовців проти інтересів держави [2].

Згідно з чинним законодавством України, корупцією вважається використання особою наданих їй службових повноважень і пов'язаних із цим можливостей для одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка (пропозиція) чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [3].

Корупцію в освітній галузі треба розуміти як перешкоду для реалізації права людини на освіту [4].

В Європі та Північній Америці ширше тлумачать поняття «корупція». В Україні корупцію в університетах, передусім, розуміють як хабарі за вступ, за оцінки, за отримання місця в гуртожитку. Там у це поняття включають інші види корупційних дій: несправедливий розподіл грантів, фальсифікацію результатів наукових досліджень, студентський плагіат і навіть списування.

Ширшим є також західний інструментарій боротьби з корупцією. Велику роль у боротьбі з нею відіграє створення більш прозорих процедур і полегшений доступ до інформації. У цьому, до речі, допомагають і громадські організації, які тиснуть на владу [1].

Розвитку корупції в освіті сприяють численні обставини і причини, основними з яких є:

1. Низька оплата праці. Основним мотивом хабарництва вважається мотив користі, тобто бажання збільшити свій дохід.

2. Поступове збільшення різниці між рівнем підготовки учнів у школах і вимогами для вступу до вищого навчального закладу (далі – ВНЗ).

3. Недофінансування системи освіти протягом тривалого часу призвело до розширення освітніх установ на елітні та звичайні. Дефіцит якісних освітніх послуг створює сприятливий ґрунт для корупції.

5. Високий престиж формальних ознак вищої освіти, тобто факт навчання у ВНЗ, наявності диплома.

6. Низький рівень професійної самосвідомості педагогів і розуміння ними соціальної відповідальності вчителя;

Світовий банк називає чотири причини процвітання корупції, які застосовні до сфери освіти: 1) наявність можливостей; 2) невисокі шанси бути спійманим через брак прозорості та неефективну роботу правоохоронних органів; 3) низька мотивація для наділених владою осіб через низькі зарплати та непевність у завтрашньому дні; 4) загальна культура чи обставини, які змушують вдаватися до протиправних дій [5].

Дослідники виокремлюють внутрішні чинники корупції в освітянській сфері, а саме: відсутність чітких норм і правил; непрозорість процедур; монополія влади; відсутність професійних норм; низькі зарплати і слабкі системи стимулювання; низький рівень управлінського потенціалу; недостатня інформованість суспільства.

Зовнішніми чинниками корупції є: 1) відсутність політичної волі; 2) наявні політичні, економічні, соціальні структури; 3) занепад етичних цінностей; 4) низькі зарплати; 5) взаємозамінюваність фінансових потоків (перекидання виділених коштів від

одного сектора іншому); 6) відсутність зовнішніх аудитів разом зі слабкою суддівською системою і відсутністю права на отримання інформації; 7) висока конкуренція на ринку праці [6].

Корупція у сфері освіти набуває різних форм, це і хабар, який бере викладач за «успішно» складений іспит, і «благодійний внесок на розвиток» ВНЗ, а також примус студентів купувати матеріали, автором яких є викладач.

Для подолання корупції в освіті важливим є розроблення і затвердження на законодавчому рівні заходів для запобігання корупційним діям.

Заходи запобігання корупційним правопорушенням, як свідчить сучасний досвід, потрібно спрямувати у двох напрямках: а) під час вступної кампанії; б) під час навчального процесу та на його завершальному етапі [6].

Україна робить впевнені кроки щодо усунення можливостей для корумпованого доступу до освіти. У сфері вищої освіти відбулися нижчезазначені позитивні зміни, які зменшили рівень корупції під час вступної кампанії.

Запровадження стандартизованого тестування було центральним проектом офіційних органів для припинення поширеної корупції під час вступу до університетів. Тести створюються і розробляються, а саме тестування проводиться Українським центром оцінювання якості (далі – УЦОЯО), що підпорядковується Міністерству освіти і науки (далі – МОН). Оскільки зовнішнє незалежне оцінювання (далі – ЗНО) є справедливим і справжнім конкурсом, а УЦОЯО не пов'язаний із жодним вищим навчальним закладом і не зацікавлений у рішеннях, які вони приймають, можливості для корупції під час доступу до бакалаврських програм є нижчими або взагалі їх немає.

Закон «Про вищу освіту» від 2014 р. зі змінами та доповненнями від 2015 р. вимагає від університетів публікувати правила вступу на своїх веб-сайтах. Зокрема, вони мають опублікувати точну схему розрахунку загального бала абітурієнта, назвати чинники, які використовуються, та їхню вагомість. Це не гарантія справедливого і неупередженого застосування правил, але даватиме абітурієнтам підставу для оскарження явних порушень.

Положення ст. 44 Закону «Про вищу освіту» від 2014 р. вимагають відповідності правил прийому до університету дуже чіткій і конкретній схемі, яка залишає мало місця для неналежних тлумачень.

Закон «Про вищу освіту» від 2014 р. передав від окремих університетів до МОН відповідальність за розподіл бюджетних місць на бакалаврських програмах. Із 2016 р. абітурієнти, які претендують на бюджетне місце (тобто майже всі абітурієнти), повідомлятимуть свої переваги УЦОЯО, який діє від імені Міністерства і відповідає за розподіл місць в університетах відповідно до незалежно визначеного алгоритму. Учні повинні будуть розставити заявки за пріоритетністю. Після цього УЦОЯО розставитиме абітурієнтів за пріоритетами та загальним балом, розрахованим відповідно до правил прийому кожного університету. Ця зміна є значущою, тому що вона унеможливує маніпулювання розподілом бюджетних місць серед абітурієнтів. Єдина можливість корумпованого доступу, яка ще залишилася, – оголошення власного особливого статусу (сироти, переможці олімпіад тощо) за допомогою підібраних документів, які підтверджують приналежність до однієї з категорій із переважним доступом.

Антикорупційну діяльність необхідно розглядати як невід'ємну частину поліпшення якості освіти загалом. Для антикорупційної практики в освітній галузі актуальним є застосування європейського досвіду. Зокрема, ефективним має бути такий механізм дій: нормативно-правове забезпечення процесу освіти – підвищення професійного рівня керівництва та інституційного забезпечення управління галуззю – прискіплива увага з боку суспільства [4].

Міжнародна організація «Transparency International» у своєму «Звіті про рівень світової корупції в галузі освіти» доводить, що активізація боротьби проти корупції в освіті є важливою не лише для відповідності освітньому цензу чи повноцінному розвитку дітей, але і для виховання нового покоління, яке зможе сказати «ні» корупції. Даний документ вимагає

від урядів, міжнародних організацій, приватних підприємств і громадянського суспільства забезпечення належного врядування в освітній політиці в усьому світі [7].

Для успішної боротьби з корупцією потрібно вжити низку заходів у сфері освіти. Важливу роль у цьому напрямі відіграють:

1. Підвищення соціально-економічного статусу і престижу професії педагога.
2. Жорсткий професійний відбір у педагогічні вузи і психологічне тестування під час прийому на роботу в навчальні заклади.
3. Регулярне проведення заходів, спрямованих на підвищення педагогічної культури, професійної самосвідомості педагогів і нетерпимого ставлення до проявів корупції.
4. Регулярне проведення в освітніх установах заходів, спрямованих на підвищення правової грамотності серед педагогів і учнів.
5. Гідна оплата праці викладачів і водночас підвищення рівня професіоналізму і моральної відповідальності керівників, викладачів і працівників ВНЗ за стан їхніх навчальних закладів і всієї системи вищої освіти загалом.
6. Виховання корпоративного духу в студентах і їх активне включення в процес створення демократичної системи управління ВНЗ.
7. Право абітурієнта на апеляцію.
8. Рівність доступу до отримання освіти.
9. Залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики.
10. Поширення інформації про корупцію, проведення заходів із формування світогляду неприйняття корупції.
11. Проведення на постійній основі інформаційних кампаній, орієнтованих на різні соціальні групи та спрямованих на усунення толерантного ставлення до корупції.
12. Підвищення рівня співпраці влади та громадян у протидії корупції.

Громадська протидія корупції у ВНЗ має включати постійний моніторинг освітнього процесу профільними громадськими організаціями й спонукання студентів і викладачів до активнішої позиції в боротьбі із проявами корупції у ВНЗ.

Висновки. Безумовно, цілком корупція не зникне ніколи, але необхідно зменшити її до таких розмірів, за яких вона не загрожувала б існуванню суспільства. Ці заходи в комплексі посилять довіру суспільства до системи освіти. Адже освіта є одним із гарантів соціальної єдності народу, і якщо громадськість дійде висновку, що система освіти корумпована, то вона розчарується в майбутньому свого народу. Суспільству необхідна сьогодні культура відносин, що апелює до вічних цінностей людського буття, до сенсу життя, внутрішньої свободи, особистої гідності людини. Тут абсолютно немає місця корупції.

Корупція впливає на якість освіти, виховує в студентів нігілізм до права, а також бажання у майбутньому отримувати матеріальні блага злочинним шляхом. Корупція в системі вищої освіти впливає на моральний стан усього суспільства і породжує значні проблеми на шляху до інноваційного розвитку держави [8].

Список використаних джерел:

1. Рашкевич Ю. У нас корупція – це хабар, у них – списування / Ю. Рашкевич // Високий замок online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wz.lviv.ua/interview/121213>.
2. Вдовиченко Є. Категорійно-понятійний апарат дослідження проблеми корупції у системі вищої освіти України / Є. Вдовиченко // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2016. – Вип. 6. – С. 131–142.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
4. Кононенко К. Корупція в освітній галузі : загрози стратегічному розвитку українського суспільства / К. Кононенко, Т. Черненко // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 1. – С. 123–128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_1_18.

5. Совсун І. Теорія і практика корупції в освіті / І. Совсун // Тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/88089>.
6. Вірна Н. Як побороти корупцію в освіті : поради на 356 сторінках / Н. Вірна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corruptua.org/2015/01/yak-poboroti-koruptsiyu-v-osviti-poradi-na-356-storinkah/>.
7. Transparency International : ефективна боротьба з корупцією починається з її викорінення в освіті // Тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/90497>.
8. Вдовиченко Є. Підґрунтя необхідності подолання деструкту корупції у системі вищої освіти України / Є. Вдовиченко // Вісник Львівського університету. Серія «Філософ.-політолог. студії». – 2017. – Випуск 11. – С. 27–37.

